

Interkommunal handlingsplan mot vold i nære relasjoner for
Berg, Dyrøy, Lavangen, Salangen, Sørreisa, Torsken og Tranøy

2018-2020

*Våge å se,
tørre å spørre*

Innhold

BAKGRUNN	3
Formål	3
ARBEIDSGRUPPEN.....	3
Arbeidsmetode	3
Gruppens medlemmer	4
KOMMUNENE	4
FOREKOMST AV VOLD I MIDT-TROMS	5
VOLD I NÆRE RELASJONER.....	5
Ulike typer vold.....	6
Hvordan se volden.....	7
Tegn på vold.....	7
Konsekvenser av vold	8
NASJONALE FØRINGER.....	8
Handlingsplaner	8
Taushetsplikt	9
Melde-, avverge- og opplysningsplikt.....	9
Barnekonvensjonen	10
Kommunens ansvar	10
MÅLGRUPPE.....	11
Helhetlig tilbud til familier som lever med vold	11
Sårbare grupper	11
Barn	12
Personer med funksjonsnedsettelse	12
Eldre	12
Samisk befolkning.....	12
Innvandrere og flyktninger	12
Mennesker i aktiv rus	12
MÅLSETTING	13
Hovedmål	13
Delmål	13
Avdekke	13
Hjelpetiltak	13
Forebygge.....	14

TILTAKSLISTE	15
Avdekke	15
Hjelpetiltak	17
Forebygge.....	18
Økonomi.....	20
VIRKEPERIODE.....	20
IMPLEMENTERING	20
Utnevnelse av ansatt med overordnet ansvar for oppfølging	20
ARBEIDSVERKTØY.....	21
Kontaktinformasjon til tjenesteapparat – for offentlig ansatte.....	21
Generelt	21
Barn og unge	21
Voksne og eldre.....	21
Kontaktinformasjon til tjenesteapparat - for voldsutsatte, voldsutøver og pårørende	22
Barn og unge	22
Voksne og eldre.....	22
Tiltakskort	23
Referanseliste	26

Har vold en stemme?

Eller en fasong,

Eller en form?

Og hvis den har det

Er den formet som en tåre,

Eller en knyttet neve?

Hvis volden har en stemme

Men ingen hører den

Er den der likevel?

Britt-Heidi Andreassen,
Miljøterapeut ved
Krisesenteret i Midt-Troms

BAKGRUNN

I samfunnet er det et økende fokus på vold i nære relasjoner som samfunnsproblem og folkehelseutfordring. Justis- og beredskapsdepartementet (heretter kaldt JBD) har utarbeidet en handlingsplan mot vold i nære relasjoner «*Et liv uten vold*» for perioden 2014-2017. JBD har en tilskuddsordning for tiltak for forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner. Formålet med tilskuddsordningen er å stimulere til utvikling av tiltak for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner.

Krisesenteret i Midt-Troms søkte i februar 2016 om tilskuddsmidler til gjennomføring av tiltak for forebygging og bekjemping av vold i nære relasjoner. I søknaden ble det beskrevet at formålet med prosjektet skulle være å bidra til å synliggjøre og øke samarbeidet mellom krisesenteret og 10 kommuner, samt forebygge og øke fokus på vold i nære relasjoner. Herunder å lede arbeidet med å utvikle en interkommunal handlingsplan mot vold i nære relasjoner for kommunene tilknyttet krisesenteret.

Formål

Formålet med en interkommunal handlingsplan er å forebygge og øke fokus på vold i nære relasjoner i kommunene, og sikre at berørte parter får et tilrettelagt og helhetlig hjelpetilbud, samt styrke kunnskapsnivået til kommunens ansatte og videreutvikle samarbeidet mellom faggrupper, instanser og forvaltningsnivå.

ARBEIDSGRUPPEN

Planen er utarbeidet av en arbeidsgruppe som har bestått av en prosjektleder ansatt av Krisesenteret i Midt-Troms og en representant fra hver kommune som har deltatt i prosjektet med å utarbeide denne handlingsplanen.

Arbeidsmetode

Arbeidsgruppen startet opp sitt arbeide i september 2017 og har frem til april 2018 gjennomført syv møter. Gruppen har innhentet informasjon fra sine kommuner og brukerorienterte organisasjoner. Dette ble gjort ved at det ble sendt ut mail til aktuelle instanser der de ble bedt om å svare på generelle spørsmål som ville belyse aktuell situasjon og behov i kommunene. Representantene i gruppen har også deltatt i ulike tverrfaglige team og møter i sine kommuner. På denne måten er det sikret at alle stemmer som berøres av planen har hatt en mulighet for å bli hørt i utarbeidelsen.

Planens faglige innhold er utarbeidet på bakgrunn av relevant fagstoff, forskning og lovverk. Disse er oppsummert i referanselisten. Kapitlet «nasjonale føringer» omhandler lovverk og er kvalitetssikret av Advokatene Rege & Wibe.

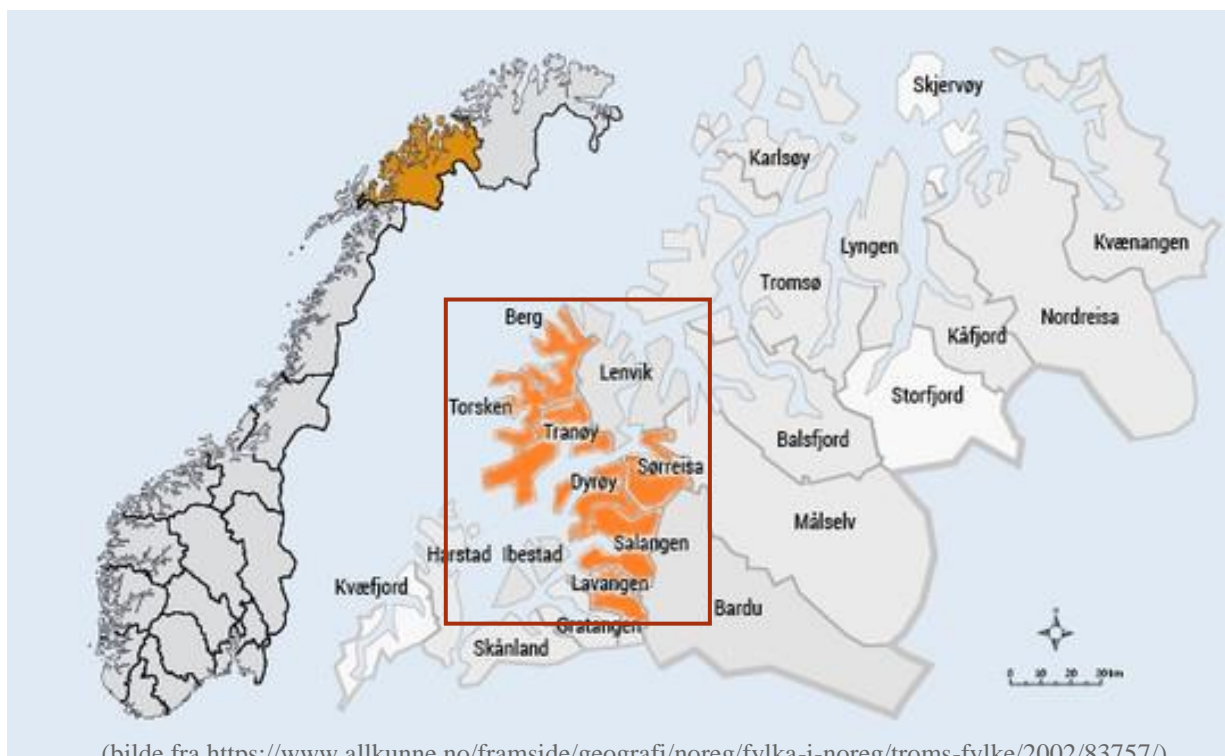
Planen ble sendt ut på høring til kommunenes berørte virksomheter (barnevern, barnehage, skole, SFO, helsesøstertjeneste, svangerskapsomsorgen, legekontor, legevakt, tannhelsetjenesten, tjenester for innvandrere, NAV, psykisk helsetjeneste, pleie- og omsorgstjenester, tjenester for flyktninger og innvandrere) samt kommunens administrasjon. Den er også sendt til RVTS Nord, Finnsnes familievernkontor, politiet, Barnehuset og Fylkesmannen i Troms og Finnmark.

Gruppens medlemmer

Leder	Gunn Knørr Giertsen, Krisesenteret i Midt-Troms
Kommunerepresentanter	
Berg	June Esaiassen, helsesøster (fra oppstart i arbeidsgruppen og frem til 08.11.2017)
Berg	Jorid Meyer, levekårsleder (fra 08.11.17 og ut prosjektperioden)
Dyrøy	Anette Jørgensen, helsesøster
Lavangen	Edith Hansen, psykisk helsetjeneste og NAV
Salangen	Marit Sagerup, ledende helsesøster
Sørreisa	Tove Marie Sletten, barneverntjenesten
Torsken	Hege Rudi Grande, NAV
Tranøy	Marit Olsen, NAV

KOMMUNENE

Handlingsplanen er utviklet av og for kommunene Berg, Dyrøy, Lavangen, Salangen, Sørreisa, Torsken og Tranøy. Kommunene ligger langs kysten i Midt-Troms og er syv av ti kommuner tilknyttet Krisesenteret i Midt-Troms. Kommunene dekker et stort geografisk område, der i blant store deler av øya Senja som er Norges nest største øy.

Kommunene har et samlet befolkningstall på 11 348 innbyggere. Av disse innbyggerne har 1190 personer innvandrerbakgrunn. Flere av kommunene har hovednæring i fiskeindustrien noe som medfører et større og økende antall arbeidsinnvandrere, spesielt fra Øst-Europa. Disse regnes under gruppen innbyggere med innvandrerbakgrunn. I tillegg ser kommunene et økende antall innbyggere med innvandrerbakgrunn som er kommet til kommunen på bakgrunn av familieinnvandring. Salangen kommune er eneste kommune med asylmottak.

Lavangen kommune er et samisk forvaltningsområde og det regnes at ca 20% av kommunens innbyggere, ca 300 personer, har samisk bakgrunn. Det regnes at det bor mennesker med samisk etnisitet i flere av de andre kommunene også.

Innbyggertallene er hentet fra Statistisk sentralbyrå.

FOREKOMST AV VOLD I MIDT-TROMS

Statistikken til Krisesenteret i Midt-Troms viser at senteret i 2017 hadde 37 beboere, 16 av disse var barn som kom med en av sine foreldre. I tillegg hadde krisesenteret kontakt med 111 voldsutsatte som benyttet seg av senterets dagtilbud. Finnsnes lensmannskontor som dekker store deler av området planen er gjeldende for har informert om at de i 2016 hadde registret 17 familievoldssaker.

En forekomststudie gjort av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) viser at kun en av tre som opplever vold i nære relasjoner tar kontakt med hjelpeapparatet. Dette innebærer at statistikken over voldsutsatte har store mørketall, og at tallene presentert over ikke gir et helhetlig bilde av voldsforekomsten i Midt-Troms.

VOLD I NÆRE RELASJONER

Verdens helseorganisasjon (WHO), definerer vold som *«forsettlig bruk av, eller trussel om, fysisk makt eller tvang, rettet mot en selv, andre enkeltpersoner, eller en gruppe. For å regnes som vold må handlingen resultere i, eller ha høy sannsynlighet for å resultere i død, fysisk eller psykisk skade, eller mangelfull utvikling»*.

Videre blir det i Norge i dag svært ofte henvist til Per Isdals definisjon på vold; *«Enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutter å gjøre noe den vil»*.

Begrepet «nære relasjoner» bør også defineres. I den nasjonale handlingsplanen «Et liv uten vold» defineres det at voldsutøver og voldsoffer har en nær relasjon, som nåværende eller tidligere kjæreste, samboer eller ektefelle. Det kan også være søsken, foreldre, besteforeldre, eller andre nære slektninger. Videre i planen står det *«Enhver voldsutøvelse er en krenkelse av den som rammes, men forholdet mellom utsatt og gjerningsperson er av stor betydning for hvordan volden oppleves. Smerten over å bli utsatt for et overgrep fra en nærstående person kommer i tillegg til selve volden»*.

Vold er

«Enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutter å gjøre noe den vil».

Ulike typer vold

Fysisk vold – Et bredt spekter av handlinger som innebærer bruk av fysisk makt for å skade, krenke eller kontrollere (eksempel på dette kan være slag, spark, kvelertak, lugging).

Psykisk vold – Bruk av ord eller handling som skremmer, truer, krenker eller kontrollerer (som for eksempel trusler, kritikk, ydmyke, utspørring, kontroll over den andres profiler på sosiale media eller mobiltelefon, eller økonomisk kontroll).

Psykisk vold kan også være fravær av handling (som for eksempel taushet, neglisjering og isolering).

Økonomisk vold – Kontroll over andres økonomi, ingen økonomisk frihet, ta opp lån i andres navn uten samtykke, og lignende.

Latent vold – Muligheten for å bli utsatt for vold styrer den utsattes atferd og handlinger.

Vitne til vold – For barn er det å være vitne til vold like skadelig som å bli utsatt for vold.

Æresrelatert vold – Forskjellige typer vold som utøves for å beskytte familiens ære.

Materiell vold – En atferd rettet mot gjenstander i hensikt å skade skremme eller krenke (eksempel på dette kan være ødeleggelse av gjenstander, salg/spark i vegger, dører og lignende).

Seksuell vold – Enhver seksuell handling som skader, skremmer eller krenker (som for eksempel beføling, tvang til å gjøre seksuelle handlinger en ikke ønsker, voldtekt, seksualisert tilsnakk, fotografering/filming, deling av intime bilder og filmer).

Digital vold – Trusler og trakassering på digitale plattformer (for eksempel overvåking via sosiale media, krenkende meldinger, bilder og filmer postet på nett).

Vold i oppdragelsesøyemed – Fysisk og psykisk avstraffelse som en del av oppdragelsen.

Menneskehandel – Å bli utnyttet til arbeid, prostitusjon, kriminalitet eller tigging.

Kjønnslemlestelse – Inngrep som gjøres på kjønnsorgan av kulturelle, ikke-medisinske årsaker.

Hvordan se volden

Hvert enkelt individ har ulike reaksjonsmønstre og vil i ulik grad klare å skjule symptomer og volden de utsettes for. Volden kommer som beskrevet også i mange ulike former der flere, som psykisk og latent vold, kan være omtrent umulig å se. Dette er årsaken til at vi har valgt å kalle denne delen «*hvordan se*» og ikke «*hvordan oppdage*». Vi vil presisere at punktene under ikke er et fasitsvar eller en beskrivelse av hver enkelt som opplever vold i nære relasjoner.

Tegn på vold

Generelt:

- Skadeomfanget stemmer ikke med oppgitt hendelse
- Ingen ulykke eller hendelse som kan gi skade blir oppgitt
- Oppgitt hendelse eller skade på barn passer ikke med barnets utviklingsnivå
- Endring av forklaring på eller ulik forklaring på skade fra forskjellige personer
- Det blir angitt at barnet ikke har klaget eller vist tegn på smerte eller ubehag
- Oppsøker lege sent
- Sosialt tilbaketrukket, isolasjon
- Lav selvtillit, selvbebreidelser og skyldfølelse
- Endring i sinnstemning, økt tristhet, nummenhet, økt irritasjon og sinne
- Angst, frykt og depresjoner
- Konsentrasjons- og hukommelsesvansker
- Sen utvikling psykisk og fysisk (barn)
- Barnet straffes for noe som har en naturlig eller medisinsk forklaring
- Lite emosjonelt tilgjengelige foreldre
- Søvnforstyrrelser
- Spiseforstyrrelser
- Selvskading
- Problemer i samspillet med omgivelsene
- Vansker med nærhet og seksualitet
- Økt behov for kontroll
- Mistro
- Utagering
- Ensomhet, følelse av å være helt alene

Tegn på omsorgssvikt/vanskjøtsel (barn, eldre, personer med funksjonsnedsettelse osv):

- Preget av dårlig stell og pleie
- Uegnet påkledning
- Dårlig tannstatus
- Dårlig, manglende eller feil ernæring
- Manglende medisinsk oppfølging
- Manglende tilsyn som resulterer i skader
- Omsorgspersoner med rusvansker

Barn som er utsatt for seksuelle overgrep:

- Endringer i atferd eller sinnstemning
- Angst, sinne
- Konsentrasjonsvansker
- Seksualisert atferd
- Psykosomatiske plager
- En kan se fysiske tegn, men i de fleste tilfeller etterlater ikke seksuelle overgrep fysiske spor eller forandringer

Om du har en mistanke, så spør vedkommende! Ressursen dinutvei.no bemerker at å stille direkte spørsmål om vold, voldtekt eller andre seksuelle overgrep, enten hendelsene pågår nå eller ligger tilbake i tid, kan være en viktig støtte for den utsatte. Å bli spurt kan oppleves som å bli sett.

Oppsummeringen er laget ut av informasjon hentet fra Napha, jegvilvite.no og minutvei.no.

Konsekvenser av vold

Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress' forekomststudie (2014) konkluderer blant annet med at vold og seksuelle overgrep forekommer relativt ofte i den norske befolkningen, og er klart assosiert med psykiske helseproblemer. De skriver videre at vold og overgrep er å betrakte som et alvorlig folkehelseproblem

Det er rimelig å anta at vold og overgrep påvirker et bredt spekter av livsområder relatert til psykisk og somatisk helse slik som funksjonsnivå, arbeidsevne, sosial støtte og livskvalitet.

NKVTS, 2014

I rapporten sammenlignes funn fra andre lignende studier i inn og utland, og det kommer frem funn som viser at mennesker utsatt for vold og overgrep i tillegg til økt utsatthet for psykiske helseproblemer også har økt utsatthet for somatiske helseproblemer, suicidalitet, overvekt, tidlig død og medikamentbruk. I den nasjonale handlingsplanen trekkes det frem at vold kan ha store økonomiske konsekvenser for den utsatte, i form av at det i negativ grad påvirker muligheten til deltagelse i studier og arbeidsliv.

Alt det overnevnte kan vi på samfunnsnivå knytte til utgifter både i sosial- og trygdeytelser, samt kostnader knyttet til de støtte- og behandlingstilbud utsatte har behov for. Ved å forebygge og bekjempe vold sørger vi ikke bare for å øke livskvaliteten til innbyggerne i våre kommuner, men det vil også kunne redusere samfunnskostnader.

NASJONALE FØRINGER

Arbeidet med å forebygge, avdekke og sette inn tiltak mot vold i nære relasjoner styres av flere nasjonale føringer, både i lovverk, handlingsplaner og forskrifter. Her vil vi trekke frem de det er viktigst å kjenne til.

Handlingsplaner

Det er utarbeidet en rekke aktuelle handlingsplaner. Regjeringen har de siste årene lagt frem fire handlingsplaner mot vold:

- Regjeringens opptrappingsplan mot vold og overgrep 2017-2021.
- Regjeringens handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, «Retten til å bestemme over eget liv» 2017-2020.
- Regjeringens strategiplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom, «Barndommen kommer ikke i reprise» 2014–2017.
- Regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner, «Et liv uten vold» 2014-2017.
- Regjeringens handlingsplan mot voldtekt, 2012-2014.

Planene inneholder mye informasjon og forskning på tematikken og de er med det nyttige oppslagsverk for å hente mer kunnskap om temaene. Alle har fokus på forebygging og bekjempelse av vold, og inneholder tiltak for å oppnå dette.

Taushetsplikt

Taushetsplikten er en plikt til å hindre at opplysninger om f.eks. personlige forhold gis til uvedkommende. Taushetsplikten for offentlige tjenestemenn er forankret i *forvaltningsloven § 13*, i tillegg er enkelte profesjoner og faggrupper underlagt en særskilt taushetsplikt.

Som hovedregel skal vi som hjelpere innhente et informert samtykke fra den vi hjelper, til å ta kontakt med andre deler av hjelpeapparatet. Om det ikke er mulig, er taushetsplikten ikke til hinder for at tjenesteapparatet kan drøfte en sak anonymt (det gis da ingen opplysninger som er egnet til å identifisere konkret sak eller person).

I saker der du som ansatt er usikker på hvordan du skal gå frem for å hjelpe en voldsutsatt som ikke samtykker til kontakt med andre tjenester, er det med andre ord fortsatt mulig å ta kontakt med andre med relevant kompetanse. Å kunne drøfte saken med andre kan både hjelpe deg til å planlegge videre oppfølging av den hjelpetrengende, og hjelpe deg til å vurdere om forholdet du har kjennskap til er av slik grad at det utløser melde- og/eller avvergeplikten.

Aktuelle instanser å drøfte saker der du har kjennskap til eller mistenker vold i nære relasjoner er; kommunens barneverntjeneste, krisesenteret og politiet. Det finnes også instanser med forskjellige spesialfelt du kan kontakte for drøftinger rundt bestemte tema. Disse vil du finne nærmere beskrevet under «*Aktuelle samarbeidsinstanser*» side 20.

Mer om taushetsplikten:

- www.bufdir.no, om taushetsplikten
- [Rundskriv O-24/2005](#)
- [Rundskriv IS-6/2010](#)
- [Rundskriv IS-9/2015](#)

Melde-, avverge- og opplysningsplikt

Som offentlige tjenestemenn har vi alle melde-, avverge- og opplysningsplikt.

Melde

Offentlige ansatte har en lovpålagt plikt til å melde bekymring til barneverntjenesten etter barnevernloven § 6-4. *Meldeplikten* inntreffer når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt, samt ved vedvarende alvorlige atferdsvansker.

Det foreligger ikke brudd på taushetsplikten selv om det i ettertid viser seg at situasjonen ble feilvurdert og var mindre alvorlig enn antatt ut fra et forsvarlig, situasjonsbetinget skjønn.

Privatpersoner har alle et moralsk ansvar for å melde til barneverntjenesten.

Avverge

Avvergeplikten er en plikt hjemlet i *straffeloven §196*, om å avverge en straffbar handling ved å blant annet varsle eller anmelde til politi. Avvergeplikten trer i kraft når det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at en straffbar handling (som henvist til i straffeloven § 196) er eller vil bli begått.

Avvergeplikten opphever taushetsplikten. Denneplikten gjelder ikke bare for offentlige tjenestemenn, men også privatpersoner.

Dette er en påminnelse om at alle har et selvstendig ansvar og en plikt til å melde dersom en er kjent med eller har mistanke om straffbare forhold som vold og overgrep, både mot barn, voksne og eldre. Dersom du er usikker på om din plikt til å melde eller avverge er utløst kan

du drøfte saken anonymt med barnevern, krisesenter og/eller politi. Barnevern og krisesenteret gjør kontinuerlig en vurdering av om deres avvergeplikt er utløst, og vil når den er utløst ta direkte kontakt med politi.

Offentlig ansatte har en *opplysningsplikt* overfor barneverntjenesten jf. bvl § 6-4, når de har behov for informasjon vedrørende barn og deres familiesituasjon. Her gjelder samme vilkår som ved meldeplikt, men det er barneverntjenesten som har ansvar for vurderingen og den ansatte pålegges å gi opplysninger. Opplysningsplikten setter taushetsplikten til side. Opplysningsplikten kan også tre i kraft ved at andre organer enn barneverntjenesten, for eksempel fylkesnemnd, kan pålegge å gi opplysninger.

Barnekonvensjonen

I vurderinger og handlinger gjeldende barn og ungdom ønsker vi å presisere at det grunnleggende argumentet skal være *barnets beste*, jf. Barnekonvensjonens artikkel 3 nr 1. Dersom du er usikker på hva du ser, men vurderer at det vil være til barnets beste om noen ser nærmere på saken, kan med andre ord din meldeplikt være utløst. Melding, eventuelt anonyme drøftelser for å avklare meldeplikten, bør da alltid finne sted.

Barnekonvensjonen, art.3, nr.1

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner (eng. institusjons), domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.

Kommunens ansvar

Denne handlingsplanen med tiltaksliste pålegger kommunen som arbeidsgiver ansvaret for å sikre at alle ansatte i kommunen har tilstrekkelig kunnskap om meldeplikten, og at de er trygge på praktiseringen av den. Videre pålegger den kommunen til å sørge for at alle kommunalt ansatte har tilstrekkelig kunnskap om hvem de skal kontakte ved bekymring for om deres brukere er utsatte for vold, eller det er spørsmål om melde- og/eller avvergeplikten er utløst. Det må likevel presiseres at som kommunalt ansatt kan man risikere å bryte melde- og avvergeplikten og komme i ansvar for dette, selv om kommunen for eksempel har gitt utilstrekkelig opplæring. Dette på bakgrunn av at vi også har et selvstendig ansvar for å være faglig oppdatert.

I det videre har alle kommuner ansvar for at kommunens innbyggere har tilgang til et fullverdig krisesentertilbud. Kommunen i form av både barnevern, psykisk helsetjeneste og sosialtjenesten i NAV har også ansvar for oppfølging av voldsutsatte, deres familie og pårørende. Herunder kommer også en lovfestet plikt til å gi opplysning, råd og veiledning (helse- og omsorgstjenesteloven §3-3, barnevernloven §6-1, sosialtjenesteloven §17) og en lovfestet rett til individuell plan (helse- og omsorgstjenesteloven §7-1, sosialtjenesteloven §28, barnevernloven §3-2a).

Kommunen har en lovfestet plikt til å gi opplysning, råd og veiledning

MÅLGRUPPE

Informasjonsinnhenting ble lagt til grunn for valg av målgruppe for planen. Der kom det frem behov for utvikling av voldsarbeidet på alle felt. Planen vil derfor omfatte mål og tiltak mot vold i nære relasjoner i et livsløpsperspektiv.

Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress' forekomststudie avdekket at et betydelig omfang av den norske befolkningen opplever vold i nære relasjoner, og at det kan ramme uavhengig av alder, sosial status og deltagelse, og kultur. Dette støtter prosjektgruppens oppfatning av at målgruppen for denne handlingsplanen skal være en hver innbygger i kommunene, da vold kan ramme «fra vugge til grav».

Helhetlig tilbud til familier som lever med vold

Det er viktig for familier som lever med vold at de mottar et helhetlig tilbud der utsatte voksne og barn får hjelp og behandlingstilbud om nødvendig, og det skal også finnes et tilbud til voldsutøver.

Voldsutøver er i denne planen ikke medregnet som målgruppe, på bakgrunn av avgrensning for planen. Det bør tas opp til ny vurdering ved evaluering og revidering av planen. Som nevnt er det viktig å tilby familier et helhetlig tilbud. På bakgrunn av dette er alternativ til tilbud til voldsutøver derfor tatt opp under punktet *forebygging* i kapittelet *målsetting*.

«Når man mister tryggheten i eget hjem,
mister man ofte det viktigste fotfestet i livet»

Martine Aurdal, Dagbladet

Sårbare grupper

Alle som lever i vold inngår i en sårbar gruppe. Mennesker som lever i voldsrelasjonen er gjerne på grunn av belastningen dette medfører fratrukket den nødvendige energi og ressurser det krever å søke hjelp og bryte ut av relasjonen.

I samfunnet deles ofte innbyggere inn i barn, voksne og eldre, og det er alle disse denne planen skal gjelde for. I disse inndelingene kan vi finne det som kalles sårbare grupper. Dette er mennesker som på grunn av alder, funksjon eller andre sosiale forhold er spesielt sårbare. Disse gruppene har vi gitt en kort beskrivelse av, da det er grupper vi bør være spesielt oppmerksomme på. Sårbarhet handler ikke kun om sårbarhet i selve volden, men også om å befinne seg i en særlig sårbar situasjon, eller å ikke bli fanget tilstrekkelig opp av hjelpeapparatet.

Barn

Barn kan utsettes for vold i oppdragelsesøyemed, ulike grader av omsorgssvikt kan også betegnes som vold. I tillegg er det for et barn like skadelig å være vitne til vold, som å selv utsettes for volden. At barnet er vitne til vold mellom foreldre/foresatte/partner regnes derfor også som å utsette barnet for vold.

Å bli utsatt for vold som barn har alvorlige konsekvenser for barnets utvikling. NKVTS' forskning viser også at å bli utsatt for vold som barn øker risikoen for å bli utsatt for vold i voksen alder. NOU rapporten *Svikt og svik* (2017) avdekker at samarbeidet og samhandlingen rundt barn som utsettes for vold i dag ikke er tilstrekkelig.

Eldre

NKVTS har gjennomført en forekomststudie om vold og overgrep mot eldre i Norge (2017). Her kommer det frem at tall for vold og overgrep mot hjemmeboende personer etter fylt 65 år er nesten tilsvarende lik prosentandelen for befolkningen generelt, med ingen signifikante forskjeller mellom kjønnene.

Rapporten konkluderer med at voldsutsatte eldre i liten grad kontakter hjelpeapparatet, og at vold mot den eldre del av befolkningen er et usynlig samfunnsproblem.

Innvandrere og flyktninger

I arbeid med vold i nære relasjoner med personer med innvandrerbakgrunn kan språk og kultur by på utfordringer. Ikke alle har begreper til å kunne sette ord på det de opplever, hverken på norsk eller morsmål. Det er viktig at vi som hjelpere husker på at store kulturforskjeller gjør at det som vi betegner som vold i vår kultur, gjerne blir sett på som «normalt» i annen kultur.

Et annet moment som kan vanskeliggjøre arbeidet med å avdekke eller forebygge vold blant mennesker med innvandrerbakgrunn er at de ofte lever mer isolert og omgås ofte andre med samme etniske bakgrunn.

Personer med funksjonsnedsettelse

I *Mellom frihet og beskyttelse* (NKVTS, 2013). trekkes det frem at mennesker med psykisk utviklingshemming utsettes for minst like mye vold som befolkningen for øvrig. Også i denne gruppen er vold å regne som ett betydelig samfunnsproblem. Rapporten synliggjør at størstedelen av denne volden utøves av andre enn familiemedlemmer, men andre personer som over tid har fysisk nærhet og derfor en nær relasjon til offeret. Dette kan være naboer og venner, eller offentlige tjenesteytere i helse- og omsorgstjenester.

Under betegnelsen funksjonsnedsettelse regnes også mennesker med fysiske funksjonsnedsettelser. En fysisk funksjonsnedsettelse kan i tilfeller hindre den utsatte fra å både beskytte seg selv og oppsøke hjelp.

Samisk befolkning

Rapporten *Om du tør å spørre, tør folk å svare* (2017) er basert på hjelpeapparatets erfaringer med arbeid med vold i samiske samfunn. Her blir det sett nærmere på hvordan møtet med den samiske befolkningen byr på kulturelle utfordringer og språklige barrierer. Det kommer frem at arbeid med vold i samiske samfunn er vanskelig blant annet på grunn av at temaene vold og overgrep er spesielt tabubelagt.

Mennesker i aktiv rus

Rusmiljøet er belastet med en større andel vold. Volden skjer ofte i en nær relasjon der den rusavhengige utsettes for vold av den som har tilgang til rusmidler. Dette gjør det også vanskeligere for den rusavhengige å bryte relasjonen. Denne gruppen mennesker møter ofte fordømmer i samfunnet, dessverre også fra hjelpeapparatet. Krisesentrene i Østfold har utarbeidet rapporten *Kan dem takke seg selv?* (Aanerød 2015) som setter fokus på dette.

Det er også viktig å være oppmerksom på pårørende til mennesker i aktiv rus, da de ofte utsettes for vold av den rusmiddelavhengige.

MÅLSETTING

Formålet er beskrevet tidligere i handlingsplanen og dekker bredt. Formålet er her omformulert til et hovedmål for planen.

Hovedmål

Innbyggerne i våre kommuner skal leve et liv uten vold.

Delmål

Det er satt fokus på tre hovedområder som må dekkes i arbeid med vold i nære relasjoner, for å kunne oppnå hovedmålet. Dette er avdekking, hjelpetiltak og forebygging. Ut i fra disse er det utarbeidet følgende delmål.

Avdekke

Delmål: Den ansatte skal ha kunnskap om vold i nære relasjoner i slik grad at de kan ta opp temaet vold i nære relasjoner ved mistanke, og tåle å lytte til det som blir fortalt.

I dag er to av tre voldsutsatte ikke i kontakt med tjenesteapparatet. Med et tjenesteapparat som har tilstrekkelig kunnskap om vold i nære relasjoner til å kunne snakke med sine brukere om temaet, håper vi å kunne nå ut til flere, og sikre at flere får hjelp. Å snakke om vold i nære relasjoner innebærer å våge å se, tørre å spørre og tåle å høre svarene. Videre er det da nyttig med kunnskap om hvordan spørre og ta imot. Planen inneholder tiltak for å oppnå dette og ferdig utarbeidede arbeidsverktøy.

Hjelpetiltak

Delmål: Den ansatte skal ha kjennskap til hvilke tjenesteapparat som finnes for voldsutsatte, og videre kunne opprette kontakt med disse, og henvise bruker videre når det er avdekket vold i nære relasjoner. Denne informasjonen skal også finnes tilgjengelig for kommunens innbyggere.

Å kunne gi et helhetlig og samordnet tilbud til voldsutsatte i kommunen innebærer god kjennskap til tjenesteapparatet i kommunen, samt samhandling mellom instansene. Kjennskap til de enkelte instansene og deres tjeneste- og ansvarsområde skaper forståelse og bedre forutsetninger for godt samarbeid, som igjen vil gi kommunens innbyggere et mer helhetlig og godt tilbud. Informasjon om tjenesteapparatet og hvem som kan kontaktes ved vold i nære relasjoner bør være lett tilgjengelig for alle kommunens innbyggere, slik at de selv har mulighet til å oppsøke hjelp eller veilede sine nære til å oppsøke hjelp. Planen inneholder tiltak for å oppnå dette og arbeidsverktøy, der i blant tilpassede tiltakskort og kontaktinformasjon til ulike instanser i tjenesteapparatet.

Forebygge

Delmål: Kommunens virksomheter skal ha fokus på forebygging av vold i nære relasjoner ved å sørge for at ansatte har tilstrekkelig kunnskap om temaet til å kunne utføre forebyggende arbeid i form av informasjonsarbeid og oppfølging av voldsutsatte under nyetablering.

Også for forebygging er kunnskap om vold i nære relasjoner viktig. I denne planen er det laget tiltak som peker mot at kommunale virksomheter skal kunne drive forebyggende arbeid i form av bevisstgjøring og tematisering av vold i nære relasjon i personalgruppen. Med ansatte som har kunnskap om tematikken er det også mulig for instansen å drive informasjonsarbeid som forebyggende tiltak, og å opprette kontakt med instanser som kan bistå i dette arbeidet. Det er også lagt vekt på å gi målgrupper kunnskap om temaet, da dette har forebyggende effekt.

Under forebygging ligger også oppfølging av utsatte som har klart å bryte med voldsutøver og skal reetablere seg. Disse menneskene er i en sårbar fase og trenger ofte støtte, råd og veiledning til endringen av sin livssituasjon, og å ikke gå tilbake til voldsutøver. Det er derfor viktig at disse følges opp av tjenesteapparatet.

Arbeidsverktøy og aktuelle eksisterende tiltak

Det finnes en rekke verktøy og tiltak som kan benyttes i forebyggende arbeid, som ikke er tatt med som direkte tiltak i følgende tiltaksliste. Disse kan hjelpe kommunene å oppnå tiltakene, og gi et helhetlig tilbud.

Verktøy
Kunnskapsgrunnlag – Metoder for tidlig identifisering av risiko hos barn og unge Rapport skrevet av Helsedirektoratet, tilgjengelig på https://helsedirektoratet.no/publikasjoner/kunnskapsgrunnlag-metoder-for-tidlig-identifisering-av-risiko-hos-barn-og-unge
«Jeg vet» Voldsforbyggende og livsmestrende opplæringsverktøy for barnehage og skole. Tilgjengelig på http://www.jegvet.no . Verktøyet er fortsatt under utvikling, men betaversjonen ligger tilgjengelig for bruk.
SNAKKE SNAKKE er et opplæringsprogram for de som arbeider med å snakke med barn og unge, utarbeidet av RVTS. Her kan du øve og trene på å avklare hvordan barnet har det. Tilgjengelig på https://snakkemedbarn.no .
Sjumilssteget Jobber for å iverksette FNs barnekonvensjon i kommunene i Norge, ved å konkretisere artiklene i barnekonvensjonen, slik at disse kan brukes til å planlegge og kvalitetssikre tjenestene til barn og unge. På Sjumilsstegets nettside www.sjumilssteget.no finnes nyttig informasjon og videoer som kan brukes i forebyggende arbeid.

Eksisterende tiltak
<p>Sinnemestring-Brøstemodellen Familieterapeutisk tilbud ved Finnsnes familievernkontor. Spesielt aktuelt for voldsutøver. Mer informasjon finnes på www.bufdir.no/Familie/Hjelp_til_parforholdet_og_familien/office/finnsnes/</p>
<p>Alternativ Til Vold (ATV) Tilbyr behandling til voldsutøver. Nærmeste ATV er lokalisert i Tromsø, og våre kommuner har fortiden ingen avtale med dem.</p>
<p>Foreldreveiledning Det finnes en rekke tilbud innen foreldreveiledning. Eksempler på dette er program som «De utrolige årene», ICDP og COS. Kommunalt barnevern og Finnsnes familievernkontor tilbyr disse i ulik grad. Les mer på www.bufdir.no/Familie eller ta kontakt med den lokale barneverntjenesten.</p>
<p>Forebyggende politiarbeid Politiet kan bistå i forebyggende arbeid ved å holde foredrag om enkelttema, og drive råd og veiledning. Ta kontakt med ditt lensmannskontor dersom dette er et tiltak du ønsker å benytte deg av.</p>

TILTAKSLISTE

Avdekke

Tiltak	Ansvar	Tidsperspektiv
<p>1. Alle ansatte i tjenester som er i kontakt med barn og unge tar e-læringskurset Vold og seksuelle overgrep mot barn.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kurset er utarbeidet av RVTS Nord og er tilgjengelig på http://helsekompetanse.no/kurs/vold-og-seksuelle-overgrep-mot-barn <p>Dette tiltaket er også et hjelpetiltak og et forebyggendetiltak.</p>	<p>Virksomhetsleder ved tjenesten har ansvar for å tilrettelegge for gjennomføring, og påse at de ansatte har gjennomført kurset.</p> <p>Den enkelte ansatte (i barnehage, skole, SFO, helsesøstertjeneste, barnevern og tjenester for innvandrere/flyktninger) har ansvar for å gjennomføre kurset.</p>	<p>Alle ansatte skal ha gjennomført kurset innen 3 måneder etter planen er vedtatt.</p> <p>Nyansatte som ikke har kurset gjennomfører det innen 1 måned etter ansettelse.</p>
<p>2. Kommunens leger gjennomfører nett kurset Vold i nære relasjoner.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kurset er utviklet av Nklm på oppdrag fra helsedirektoratet og ligger åpent på https://kurs.uni.no/ <p>Dette tiltaket er også et hjelpetiltak og et forebyggendetiltak.</p>	<p>Den enkelte ansatte (ved legevakt, legekontor og fastleger) har ansvar for å gjennomføre kurset.</p> <p>Virksomhetsleder ved tjenesten har ansvar for å tilrettelegge for gjennomføring, og påse at de ansatte har gjennomført kurset.</p>	<p>Alle ansatte skal ha gjennomført kurset innen 3 måneder etter planen er vedtatt.</p> <p>Nyansatte som ikke har kurset gjennomfører det innen 1 måned etter ansettelse.</p>

<p>3. Svangerskapsomsorgen snakker om vold i nære relasjoner, og stiller rutinemessige spørsmål knyttet til dette.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Kvinner skal i løpet av svangerskapet spørres om vold i nære relasjoner.</i> - <i>Svangerskapsomsorgen er forpliktet i nasjonal faglig retningslinje for svangerskapsomsorgen – Hvordan avdekke vold. Utdypende informasjon finnes der.</i> <p>Dette er også ett forebyggende tiltak.</p>	<p>Lege og jordmor som jobber i svangerskapsomsorgen.</p>	<p>Eksisterende tiltak, basert på nasjonale retningslinjer, som videreføres</p>
<p>4. Helsesøstertjenesten snakker om vold i nære relasjoner, og stiller rutinemessige spørsmål knyttet til dette.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Helsestasjonen 0-5 år - tema: filleristing, rus og alkohol, og kvinnelig omskjæring som. Observasjon: barnets kropp (barnet veies naken) og samspill foresatte-barn. Se veileder for spesifisering.</i> - <i>Skolehelsetjenesten - Tema: vold, overgrep og omsorgssvikt. Observasjon: samspill. I 8.trinn gjennomføres individuelle helsesamtaler der det stilles spørsmål om vold, overgrep og omsorgssvikt.</i> - <i>Helsesøstertjenesten er forpliktet til dette i nasjonal faglig retningslinje for det helsefremmende og forebyggende arbeidet i helsestasjon, skolehelsetjeneste og helsestasjon for ungdom. Utdypende informasjon finnes der.</i> <p>Dette er også ett forebyggende tiltak.</p>	<p>Helsestasjonen: Helsesøster, lege, fysioterapeut og andre faggrupper på helsestasjonen.</p> <p>Skolehelsetjenesten: Helsesøster, lege, fysioterapeut og andre faggrupper i skolehelsetjenesten.</p>	<p>Eksisterende tiltak, basert på nasjonale retningslinjer, som videreføres</p>
<p>5. Skape et miljø der ansatte har lav terskel for å drøfte saker (anonymt om nødvendig) tverrfaglig.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Krisesenteret i Midt-Troms anerkjennes og benyttes som kompetansesenter på vold i nære relasjoner, og benyttes til (anonyme) drøftinger, råd og veiledning.</i> - <i>Kommunens barneverntjeneste kontaktes ved bekymring for barn og unge, for drøfting, råd og veiledning.</i> - <i>Politi, Barnehuset, konsultasjonsteam og andre oppgitt i arbeidsverktøyet «kontaktinformasjon til hjelpeapparatet» i denne planen kan også benyttes for drøfting, råd og veiledning.</i> - <i>Den ansatte vurderer selv, eller i samtale med leder der det er mulig, hvem det vil være mest hensiktsmessig å kontakte.</i> <p>Dette tiltaket er også et hjelpetiltak.</p>	<p>Hver enkelt ansatt i aktuell kommunal enhet (barnehage, skole, SFO, helsesøstertjeneste, barnevern, legekontor, legevakt, jordmortjeneste, psykisk helsetjeneste, NAV, pleie- og omsorgstjenester, tjenester for flyktninger/innvandrere) har ansvar for å ta opp saker til drøfting.</p>	<p>Kontinuerlig tiltak som i stor grad handler om holdningsarbeid, og påvirkes av tiltak nr. 7, 8, 9 og 10 i denne planen.</p>
<p>6. Bruk tolk i samtale</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>I saker der det mistenkes vold i nære relasjoner og dette skal tas opp som tema i samtale, skal det alltid vurderes behov for bruk av tolk. Bruk av tolk skal sikre at samtalens innhold er forstått av alle parter.</i> <p>Dette tiltaket er også et forebyggende tiltak.</p>	<p>Den ansatte som gjennomfører samtalen har ansvar for å vurdere behov for tolk.</p>	<p>Kontinuerlig vurdering gjøres for behov for iverksetting av tiltaket.</p>

Hjelpetiltak

Tiltak	Ansvar	Tidsperspektiv
<p>7. Alle kommunale virksomheter med brukerkontakt skal ha rutiner for iverksetting av tiltak i forbindelse med vold i nære relasjoner. De ansatte skal være kjent med rutinene.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Rutinene bygger på nasjonale veiledere (for de tjenester der det finnes).</i> - <i>Eksisterende rutiner revideres.</i> - <i>Der det er behov for utarbeidelse av rutiner, kan dette bygges på innholdet og arbeidsverktøyene i denne handlingsplanen.</i> - <i>Rutinene skal omhandle hvilke tiltak som iverksettes der det er: mistanke om vold i nære relasjoner, avdekket vold i nære relasjoner, der barn forteller om vold, der den voldsutsatte velger å fortsette å bo sammen med voldsutøver etter volden er avdekket, og der vi blir kjent med at den voldsutsatte gjenopptar kontakt med voldsutøver.</i> 	<p>Virksomhetsleder for den enkelte kommunale enhet (barnehage, skole, SFO, helsesøstertjeneste, barnevern, legekantor, legevakt, jordmortjeneste, psykisk helsetjeneste, NAV, pleie- og omsorgstjenester, tjenester for flyktninger/innvandrere) har ansvar for at enheten har oppdaterte rutinebeskrivelser.</p>	<p>Alle aktuelle virksomheter skal ha rutinene ferdigstilt innen 6 måneder.</p>
<p>8. Alle ansatte er kjent med sine forpliktelser til taushetsplikten, meldeplikten og avvergeplikten.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Hver ansatt i kommunale virksomheter som jobber med barn, voksne og eldre skal ha kjennskap til melde- og avvergeplikten.</i> - <i>De ansatte skal kunne vurdere og være trygge på når de kan drøfte en sak med barnevern, krisesenter og politi, og om det skal gjøres anonymt.</i> <p>Dette er også et forebyggende tiltak.</p>	<p>Virksomhetsleder for den enkelte kommunale enhet (barnehage, skole, SFO, helsesøstertjeneste, barnevern, legekantor, legevakt, jordmortjeneste, psykisk helsetjeneste, NAV, pleie- og omsorgstjenester, tjenester for flyktninger/innvandrere, tannhelsetjenesten) har ansvar for å tilby tilstrekkelig informasjon og opplæring om melde- og avvergeplikten.</p> <p>Den enkelte ansatte har ansvar for å påse at de har tilstrekkelig kunnskap om melde- og avvergeplikten.</p>	<p>Temaene skal være gjennomgått i personalgruppen innen 3 måneder etter planen er vedtatt.</p> <p>Nyansatte skal settes inn i temaene innen 1 måned etter ansettelse.</p>
<p>9. Informasjon om vold i nære relasjoner, hjelpetiltak og hjelpeinstanser med kontaktinformasjon skal være lett tilgjengelig på kommunens nettsider.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Vold i nære relasjoner får en egen fane på nettsiden. Der skal det finnes informasjon om vold i nære relasjoner, telefonnummer til hjelpeapparatet og tiltakskortene utarbeidet for denne handlingsplanen.</i> 	<p>Kommunens administrasjon har ansvar for å fordele arbeidet med dette til den rette vedkommende.</p>	<p>Informasjonen ligger tilgjengelig på nettsidene innen 1 måned etter planen er vedtatt.</p>

<p>10. Det skal utarbeides formaliserte samarbeidsavtaler mellom aktuelle hjelpeinstanser.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Det utarbeides formelle samarbeidsavtaler mellom aktuelle samarbeidsinstanser (herunder også ikke-kommunale virksomheter som politi, krisesenter og familievernkontor). Avtalene skal inneholde forpliktelser og ansvarsfordeling.</i> - <i>Det anbefales at avtalene inneholder avtale om tverrfaglig møtepunkt og opplæring.</i> - <i>Flere instanser har også dette kravet i sine veiledere.</i> <p>Dette tiltaket er også et forebyggende tiltak.</p>	<p>Virksomhetsledere i de aktuelle virksomhetene (barnehage, skole, SFO, barnevern, helsesøstertjeneste, psykisk helsetjeneste, NAV, pleie- og omsorgstjenester, tjenester for flyktninger/innvandrere, legekontor og legevakt) har ansvar for at det blir opprettet dialog med aktuelle instanser og startet utarbeidelse av samarbeidsavtaler.</p>	<p>Alle virksomheter skal ha ferdig utarbeidede og signerte samarbeidsavtaler innen 6 måneder fra handlingsplanen er vedtatt.</p>
--	--	---

Forebygge

Tiltak	Ansvar	Tidsperspektiv
<p>11. Ansatte skal ha kunnskap til å kunne drive informasjonsarbeid.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Ansatte skal ha kunnskap til å kunne formidle hvilke tjenester som finnes og kontaktinformasjon til disse.</i> - <i>Ansatte kan støtte og hjelpe bruker til å opprette kontakt med hjelpeapparatet.</i> 	<p>Virksomhetsleder for den enkelte kommunale enhet (barnehage, skole, SFO, helsesøstertjeneste, barnevern, legekontor, legevakt, jordmortjeneste, psykisk helsetjeneste, NAV, pleie- og omsorgstjenester, tjenester for flyktninger/innvandrere) har ansvar for å tilby ansatte informasjon og opplæring om temaet.</p> <p>Den enkelte ansatte har ansvar for å påse at de har tilstrekkelig kunnskap.</p>	<p>Gjennomføring av tiltak 1, 2, 7, 8, 9, 10 og 11 vil være med å sikre kunnskapsgrunnlaget i dette tiltaket.</p> <p>Tiltaket settes i verk ved behov.</p>
<p>12. Barn og unge skal ha kunnskap om vold, krenkelser, seksualitet og kropp, vold knyttet til seksualitet, og vold i nære relasjoner, tilpasset alder og utvikling.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Barnehagen skal ha fokus på temaene, ved å snakke med barna om bl.a normer for samhandling og egne grenser, jamfør rammeplan for barnehagen.</i> - <i>Skolen skal påse at barn og unge får den nødvendige kunnskapen om temaene, som beskrevet i kompetansemål etter 2., 4., 7. og 10. trinn og Vg1/Vg2 (jf. Nasjonal handlingsplan «barndommen kommer ikke i reprise». Se læreplan for utdypende informasjon).</i> - <i>SMISO gjennomfører undervisning om vold og seksuelle overgrep for 6.trinn. Dette skal være et uanmeldt besøk på skolen. (Gjelder for de kommunene som har avtale med SMISO. De som ikke har en gjeldende avtale rådes til å opprette dette.)</i> <p>Dette tiltaket kan også være et avdekkende tiltak.</p>	<p>Barnehagen: Den ansatte som har ansvaret for det pedagogiske i barnehagen, skal sørge for at temaene tas med i det pedagogiske opplegget.</p> <p>Skolen: lærer i de enkelte fag der temaene er satt inn i kompetansemålene har ansvar for at undervisningen blir gjennomført.</p> <p>SMISO: kommunen ved skolen har ansvaret for at avtalen om årlig undervisning i 6.trinn følges.</p>	<p>Eksisterende tiltak i nasjonal læreplan som videreføres.</p>

<p>13. Innvandrere gis opplæring om vold i nære relasjoner og ulike former for vold, seksualitet og norske normer og holdninger til vold.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Nyankomne voksne innvandrere som omfattes av rett og/eller plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap, får opplæring på et språk deltakeren forstår om kjønnslemlestelse og tvangsekteskap, om at vold mot barn og andre familiemedlemmer, kjønnslemlestelse og tvangsekteskap er forbudt, og om straffereaksjoner. Den enkelte kommune har ansvar for at denne opplæringen blir gitt (tiltaket er hentet fra nasjonal handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse).</i> <p>Dette tiltaket kan også være et avdekkende tiltak.</p>	<p>Kommunen har ansvar for at opplæringen blir gitt nyankomne voksne innvandrere. Den kommunale tjenesten som av kommunene er tildelt ansvaret med å drive opplæringen har ansvar for at den blir gitt.</p>	<p>Eksisterende tiltak i nasjonal handlingsplan som videreføres.</p>
<p>14. Kommunen gir tett og tilpasset oppfølging når mennesker utsatte for vold i nære relasjoner etablerer seg på nytt, uten voldsutøver.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Ulike kommunale virksomheter kan gi ulik oppfølging. F.eks kan NAV bistå økonomisk og med å finne bolig, barnevernet kan følge opp familier med barn og psykisk helsetjenesten kan tilby nødvendig støttende og stabiliserende øvelser.</i> - <i>Kunne bistå bruker med å komme i kontakt med krisesenter for støttende og stabiliserende samtaler, råd og veiledning, og advokathjelp.</i> - <i>OBS! Ved store behov for oppfølging og samordning av tjenester skal det utarbeides en individuell plan.</i> <p><i>(Tiltak vedrørende voldsutsatte som velger å bo sammen med voldsutøver, se tiltak nr.7)</i></p>	<p>Den enkelte instans som er i kontakt med bruker må vurdere sitt oppfølgingsansvar, og etter samtykke opprette kontakt med andre som kan tilby aktuell oppfølging. Det er den enkelte ansatte som er i kontakt med bruker som skal vurdere oppfølgingsbehov og iverksette tiltak.</p> <p>Samarbeidsavtaler etter tiltak nr. 10 vil sikre samhandlingen i dette arbeidet.</p>	<p>Tiltaket settes i verk ved behov.</p>
<p>15. Vold i nære relasjoner inngår i årshjulet til kommunale virksomheter som jobber med barn, voksne og eldre.</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Alle virksomheter tar opp handlingsplanen, interne rutiner og statistikk fra krisesenter, politi og barnevern årlig i personalmøte, for å bevisstgjøre og holde tematikken aktuell og i fokus.</i> 	<p>Virksomhetsleder for den enkelte kommunale enhet (barnehage, skole, SFO, barnevern, helsesøstertjeneste, psykisk helsetjeneste, NAV, pleie- og omsorgstjenester, tjenester for flyktninger/innvandrere, legekantor og legevakt) har ansvar for å sette dette på dagsorden.</p>	<p>Tiltaket gjennomføres årlig.</p>
<p>Merk! Tiltak nr. 1, 2, 3, 4, 6, 8 og 10 regnes også som forebyggende tiltak.</p>		

Økonomi

Ingen av tiltakene er oppgitt med økonomisk kostnad for kommunen. Dette kommer av at tiltakene i hovedsak ikke skal påføre kommunene økte utgifter. Alle tiltak er utformet slik at de er gjennomførbare og mulige å legge til virksomhetenes ordinære drift og oppgaver. To tiltak vedrører gjennomføring av kurs. Disse kursene er nettbaserte og har ikke deltageravgifter.

VIRKEPERIODE

Planen er satt for tidsrommet 2018-2020. Den vil bli tatt opp i samtlige kommunestyreer vår/sommer 2018, og vil være gyldig fra vedtatt dato.

Planen er satt til 2020 på bakgrunn av at tre av kommunene som eier planen, Berg, Torsken og Tranøy, i 2020 går inn i en kommunesammenslåing og blir Senja kommune sammen med Lenvik kommune.

Planen er utformet på en slik måte at den lett kan revideres til å bli gjeldene også for Senja kommune. De resterende kommunene kan fortsette å bruke planen med nye formuleringer. Prosjektleder for Senja 2020 er godt kjent med handlingsplanarbeidet og har vært invitert til å delta i prosjektgruppen.

Tiltakene i planen er utarbeidet på en slik måte at de er gjennomførbare på de to år planen er laget for. Noen tiltak er kontinuerlige og bør videreføres. Ved revidering av planen i 2020, skal planen evalueres. Det skal da sees på om tiltakene er tilstrekkelig gjennomført, og hvilke som skal videreføres. Det må vurderes om nye behov skal kartlegges slik at det kan utarbeides nye tilpassede tiltak.

IMPLEMENTERING

Det forventes at kommunen peker ut en ansatt som har det overordnede ansvaret for å følge opp at tiltakene i handlingsplanen blir iverksatt. Dette bør legges til en sentral stilling i kommunen, som for eksempel rådmann eller kommunalsjef. Noen kommuner har valgt å opprette en egen stilling og/eller gruppe som skal følge opp handlingsplanen. Den/de som velges ut til å gjøre dette arbeidet får også ansvar for å sikre at berørte instanser er kjent med planen og dens tiltak. Planen skal eies av kommunen sammen, og alle skal kunne bruke den som arbeidsverktøy ved behov.

Utnevnelse av ansatt med overordnet ansvar for oppfølging

I kommune er det besluttet at i kraft av sin stilling i kommunen, har det overordnede ansvaret for å følge opp at den interkommunale handlingsplanen mot vold i nære relasjoner «Våge å se, tørre å spørre» blir implementert og at tiltakene blir gjennomført.

Når det nærmer seg tidspunkt for revidering av planen, har vedkommende ansvar for å minne kommunen om dette, slik at arbeidet starter opp i rimelig tid.

ARBEIDSVERKTØY

Kontaktinformasjon til tjenesteapparat – for offentlig ansatte

Ved behov for råd og veiledning, og drøfting av saker kan følgende instanser være aktuelle å kontakte.

Generelt

Tjeneste	Telefon
Krisesenteret i Midt-Troms	778 45 260
Politiet / Troms politidistrikt	02 800 / 777 96 000
RVTS Nord <i>Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging.</i>	777 54 380

Barn og unge

Astafjord barneverntjeneste <i>For kommunene Gratangen, Lavangen og Salangen.</i>	930 72 055
Dyrøy og Sørreisa barneverntjeneste	778 75 000 / 771 89 227 <i>Sørreisa / Dyrøy</i>
Lenvik Interkommunale barneverntjeneste <i>For kommunene Berg, Lenvik, Torsken og Tranøy.</i>	778 71 840 <i>Helger og helligdager: 907 37 716</i>
Barnehuset i Tromsø	777 97 440
Tverrfaglig konsultasjonsteam <i>Bistår ulike fagmiljøer i Helseregion Nord i håndtering av saker der en har mistanke om eller er i ferd med å avdekke seksuelle overgrep mot barn og unge, vold i nære relasjoner eller omsorgssvikt.</i>	777 97 440 <i>Konsultasjonsteamet møtes hver onsdag, drøfting hos dem må bestilles på Barnehusets telefon.</i>

Voksne og eldre

Ambulant akutteam Silsand <i>Rask hjelp i akutfase av et sykdomsforløp eller alvorlig oppstått psykisk tilstand eller krisesituasjon.</i>	777 54 700
Finnsnes Familievernkontor	466 15 630
Vern for eldre <i>Nasjonal kontakttelefon.</i>	800 30 196
Overgrepsmottak i Harstad og Tromsø <i>For voksne og barn over 14 år.</i>	770 63 000 / 776 28 000 <i>Harstad / Tromsø</i>
Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse <i>Også for spørsmål vedrørende æres relatert vold og negativ sosial kontroll.</i>	478 09 050
SANKS <i>Samisk nasjonal kompetansetjeneste. Har også kompetanse på barn og unge.</i>	784 69 550
ROSA <i>Gir bistand i saker vedrørende menneskehandel.</i>	223 31 160

Kontaktinformasjon til tjenesteapparat - for voldsutsatte, voldsutøver og pårørende

En oversikt over instanser bruker selv kan ta kontakt med, samt noen nettsider. Disse kan være fine å tipse bruker om, dersom du har en mistanke om at vedkommende utsettes for vold, utøver vold, eller har fortalt om vold men ikke ønsker å oppsøke tjenesteapparatet.

Barn og unge

Tjeneste	Telefon/nettsted
Alarmtelefonen for barn og unge	116 111
Barneverntjenesten i den aktuelle kommunen	<i>Se forrige side</i>
Krisesenteret i Midt-Troms	778 45 260
Jeg vil vite <i>E-læringsverktøy om vold og overgrep, primært for barn, men også til hjelp for voksne slik at de kan lære å snakke med barna om dette.</i>	www.jegvilvite.no
Ung.no <i>Informasjon om barn og unges rettigheter, muligheter og plikter. Har en anonym spørsmål-svar tjeneste.</i>	www.ung.no
Barneombudet <i>Informasjon om barns rettigheter, spørsmål/svar side, «trenger du hjelp?»-knapp.</i>	www.barneombudet.no

Voksne og eldre

Tjeneste	Telefon/nettsted
Krisesenteret i Midt-Troms	778 45 260 www.krisesenteretmidt-troms.no
Finnsnes Familievernkontor	466 15 630 www.bufdir.no/Familie/Kontor/finnsnes
Vern for eldre	800 30 196
ADAM – for menn	232 27 930
Din utvei <i>Nasjonalt nettportal om vold i nære relasjoner, voldtekt og andre seksuelle overgrep.</i>	www.dinutvei.no
Incesttelefonen <i>Landsdekkende hjelpetelefon for incest- og seksuelt misbrukte barn og voksne av begge kjønn og pårørende og annen familie til seksuelt misbrukte.</i>	800 57 000
Alternativ til vold <i>Stiftelsen Alternativ til Vold (ATV) tilbyr behandling til voldsutøvere, både menn og kvinner.</i>	772 81 160 www.atv-stiftelsen.no
SANKS – nasjonalt team <i>Nasjonalt team gir bistand til personer som ønsker en terapeut med kompetanse på samisk kultur og samfunnsforhold. Har også kompetanse på barn og unge.</i>	915 18 745

Tiltakskort

Det er laget tiltakskort til denne handlingsplanen, som skal fungere som arbeidsverktøy og veileder der det er mistanke om vold i nære relasjoner. Det er laget ett for voksne og ett for barn.

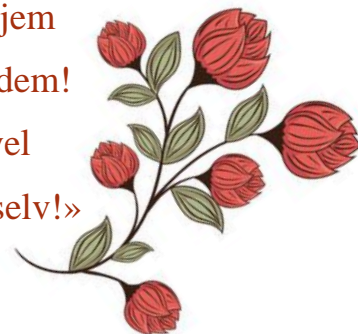
Tiltakskortene er utformet trinnvis, der vi starter på hva vi ser, går videre til hvordan vi snakker om vold og spør, for så til avklaring. Etter avklaring kommer handling, her er det listet opp konkrete tiltak som må iverksettes, også med fokus på saker av akutt grad (handling må skje umiddelbart), samt kontaktinformasjon til de ulike instansene som skal kontaktes.

Hver situasjon vil oppleves forskjellig, og tiltakskortene er ment som en veileder for fremgangsmåte ved mistanke om vold i nære relasjoner. Det viktigste du som offentlig ansatt, kollega eller venn kan gjøre, er å **våge å se, tørre å spørre og tåle å høre**. Vis at du bryr deg, at du har tid til samtalen og at du ønsker å hjelpe.

Tiltakskortene følger på de neste sidene. Du vil også finne dem i utskriftsvennlig PDF-format (A4-format) på kommunenes nettside.

«Du må ikke sitte trygt i ditt hjem
og si: Det er sørgelig, stakkars dem!
Du må ikke tåle så inderlig vel
den urett som ikke rammer dig selv!»

Arnulf Øverland, 1937
«Du må ikke sove»

Hva gjør jeg ved MISTANKE OM VOLD OG SEKSUELLE OVERGREP MOT BARN?

- for deg som jobber med barn, er offentlig ansatt, nabo og venn

Vold og overgrep kan forekomme i alle familier og hjem, uavhengig av sosial bakgrunn!

SE

- Sår, blåmerker og andre skader, gjerne flere steder på kroppen
- Ofte vondt i magen, hodet eller svimmel
- Endring av adferd og/eller sinnstemning
- Urolig, irritabilitet, på vakt
- Nedstemthet
- Utagerende eller «pleasende» adferd
- Svært kontaktsøkende eller avvissende
- Reaksjoner ved berøring eller endringer i stemmeleie
- Hyppige legebesøk og innleggelse på sykehus (med diffuse symptomer)
- Familien motsetter seg innsyn
- Bruk av rusmidler
- Søvn- og spiseforstyrrelser
- Selvskading

Hva gjør du?

- > Om mulig, informer leder om din bekymring/mistanke
- > Drøft din bekymring
- > Observer, skriv ned observasjoner med tid og sted.

SPØR

Prøv å spørre om hva som har skjedd, mens du samtidig ivaretar barnet.

Start gjerne med:

- «Jeg har tenkt på deg i det siste...», vis at du bryr deg og har tid til å lytte
- Beskriv det du ser, «Det virker som du ofte har vondt i magen», «Jeg ser at du har blåmerker på armen».

Fortsett med:

- «Det er kanskje ikke slik for deg, men mange barn som jeg snakker med, som ikke har det så greit hjemme, kan få sårne plager. Hva tenker du om det?»
- «Hvordan er det å være deg hjemme?»

TIPS!

- Gjenta det barnet sier.
- Still åpne spørsmål (ikke ledende)
- Bruk støtteord som «hmm...», «ja, fortell», «fortell mer», nøkkelord
- Spør gjerne flere ganger, si «Jeg er her og kom innom hvis du vil snakke med meg».
- Avtal et nytt møte med barnet.

AVKLAR

Et barn kan fortelle om hendelser hjemme litt plutselig, for eksempel i en samlingsstund, i en pause osv. Inviter da barnet til en enesamtale:

- «Tidligere i dag da du sa ..., hva mente du da?»
- «Jeg har ikke vært der, fortell så godt du kan...»
- «Hva skjer videre da?»

Det er politiet og Barnehuset som foretar avhør av barnet og ønsker å være de første som spør barnet om detaljene. Få barnet til å fortelle åpent, unngå ledende spørsmål!

- Når barnet er ferdig med sin fortelling, bekreft det barnet har sagt, og trygg barnet på at det hun/han har fortalt er viktig.
- **Lov aldri** barnet at du ikke skal si det til noen. Forklar at du må snakke med noen andre voksne.

Obs!
Å være vitne til vold regnes også som vold!

Hva gjør du?

- > Noter det barnet har fortalt, så ordrett som mulig. Unngå egne tolkninger av barnets uttrykk. Bruk "mor sier...", "barnet forteller..."
- > Du kan drøfte saken anonymt med barnevern, krisesenter eller politi (telefonnummer på neste side).
- > Der det er mulig, drøft den konkrete saken med leder, avtal hvem som gjør hva, når (akutte tiltak, bekymringsmelding, henvise til hjelpeapparat).

HANDLE

AKUTT

Når du har grunn til å tro at et barn er og vil komme til å bli utsatt for vold, har du avvergeplikt, en plikt til å handle. Dette vil være:

- ved fysiske skader
- ved symptomer etter psykisk vold
- ved alvorlige trusler
- ved mistanke om seksuelle overgrep
- når barnet viser redsel for å gå hjem
- når barnet blir hentet av ruset foreldre
- ved mistanke om nært forestående eller gjennomført kjønnslemlestelse eller tvangsekteskap

- > Varsle politi umiddelbart, tlf 02800
- > Barnevernet, evt. barnevernvakta varsles samtidig.
- > **NB!** Ved mistanke om vold mot barn, skal **IKKE** foreldre kontaktes.

Din plikt er selve varslingen. Politiet vil etterforske, sikre bevis og sørge for avhør ved barnehusene.

Vær oppmerksom på risikofaktorer som samlivsbrudd, arbeidsledighet, sykdom, dårlig økonomi og rusmisbruk i familien, de kan bety økt risiko for alvorlig vold.

Avvergeplikt

Alle har en personlig plikt til å avverge en straffbar handling ved å blant annet varsle eller anmelde til politi

HVA GJØR DU VED MISTANKE OM AT ET BARN UTSETTES FOR VOLD?

Send bekymringsmelding til barnevernet

Den skal inneholde: Personaldata til barnet og foresatte, årsaken til bekymring (hva har du sett, hørt, observert), kontaktperson og en beskrivelse av hva som er gjort.

Meldingen sendes i samarbeid med leder. Om leder motsetter seg å signere, har du et selvstendig ansvar for å sende meldingen med din underskrift. Barnevernet gir melderens tilbakemelding når melding er mottatt og undersøkelsen er avsluttet. Som venn eller nabo får du kun vite om meldingen er mottatt.

Anonym drøfting

Er du usikker? Du kan alltid ringe barnevernet for å drøfte saker anonymt.

HVIS SAKEN ER HENLAGT, MEN DU HAR FORTSATT GRUNN TIL BEKYMRING

Ny melding til barnevernet

Meld din bekymring på nytt til barnevernet. Saken kan være henlagt på bakgrunn av mangel på informasjon, eller at familien har takket nei til hjelpetiltak.

Gi informasjon om hjelpetilbud til hjemmet

Gi barnet og foresatte informasjon om vold i nære relasjoner og hjelpetilbudene som finnes. Tilby nye avtaler og hjelp til å opprette kontakt med aktuelle hjelpetilbud. Skap trygghet og tillit på at du er tilgjengelig om barnet/foresatte ønsker å snakke. Gi telefonnummer og tips om aktuelle nettsider.

Meldeplikt
Alle har en selvstendig plikt til å melde bekymring til barnevernet ved mistanke om vold mot barn.

VIKTIGE TELEFONNUMMER

POLITI	02800	Barnevern	
Legevakt	116117	Astafjord barneverntjeneste	930 72 055
Barnehuset	777 97 440	Dyrøy og Sørreisa barneverntjeneste	778 75 000/771 89 227
Krisesenteret i Midt-Troms	778 45 260	Lenvik interkommunale barneverntjeneste	778 71 840
Overgrepsmottak		Utenfor kontortid:	
(ved voldtekt over 14år)		Lenvik interkommunale barneverntjeneste	907 37 716 (helg)
Hårstad	770 63 000	Alarmtelefonen for barn og unge	111 116
Tromsø	776 28 000		

Politi kontaktes når det kommunale barnevernet ikke er tilgjengelig!

Hva gjør jeg som offentlig ansatt, kollega eller venn ved

MISTANKE OM VOLD I NÆRE RELASJONER?

SE

- Blåmerker, brudd, sår og andre skader
- Stadige unnskyldninger (møter ikke til avtaler osv.) eller motsetter seg hjelp som krever innsyn i familien, partner er med i alle møter
- Sosialt tilbaketrukket, lite nettverk, isolering
- Bortforklaringer (falt i trappa, gått på døra osv.)
- Rusmiddelbruk
- Endring av adferd og/eller sinnsstemning
- Uro, irritabilitet, aggressiv eller utagerende oppførsel
- Søvn- og spiseforstyrrelser
- Reaksjoner ved berøring

SPØR

Forsøk å få til en dialog der volden anerkjennes

Start med - "Jeg er bekymret", "det bekymrer meg at..."

Beskriv det du ser

"Det virker som du er ofte borte fra jobb"

"Du virker sliten/nedstemt"

"Jeg har lagt merke til at du har blåmerker/skader på..."

TIPS

- Forsøk å unngå bruk av ordet vold
- Still åpne spørsmål, gjerne om hverdagen - "hvordan er arbeidsfordelingen i hjemmet?", "fortell om hva du gjør på fritiden, hvem er du sammen med?", "hvordan løser dere konflikter hjemme?"
- Ikke vær redd for å være direkte, "hvordan har du det hjemme?", "er det noen som skader deg?"
- Lytt aktivt! Følg opp med "hmm", "fortell mer om...", "beskriv", "hva gjorde du..", "hvordan opplevdes det når..", og gjenta nøkkelord.
- Unngå vurderinger av det som har skjedd - "oj, huff, stakkars deg!"

AVKLAR

Hvordan arter volden seg?

- Slag, trusler, lugget, brent, seksuell tvang?
- Ydmyket, latterliggjort, krenket?
- Hindres fra kontroll over egen økonomi og bruk av penger
- Nektes kontakt med familie og venner?
- Blir klær og ting med personlig verdi ødelagt?
- Blir kjæledyr mishandlet?
- Tvangsekteskap?

Hvor alvorlig er volden?

- Når skjedde det sist? Beskriv hva som skjedde
- Har det skjedd før? Hvor ofte?
- Er du redd for at det skal skje igjen?
- Er det fare for liv og helse for deg selv eller barna?
- Har du tidligere vært i kontakt med politi og/eller krisesenter?

Risikofaktorer

Samlivsbrudd, tidligere voldsepisoder, tilgang til våpen, arbeidsledighet, økonomiske vansker, sykdom og rusmiddelbruk kan bety økt risiko for grov vold og partnerdrap. Politi og krisesenter bør kontaktes.

Ta i mot det du blir fortalt - du må tørre å spørre, tåle å lytte

Husk at det finnes mange forskjellige typer vold!

Tiltakskort tilhørende interkommunal handlingsplan mot vold i nære relasjoner for kommunene Berg, Dyrøy, Lavangen, Salangen, Sørreisa, Torsken og Tranøy.

HANDLE

Målet er å motivere den voldsutsatte til å kontakte hjelpeapparatet for å bryte med volden.

HVA KAN DU GJØRE?

Anonyme drøftinger

Du kan **alltid** ringe og drøfte saker anonymt med krisesenter og politi. Er du usikker på hva du skal gjøre vil de kunne gi råd og veiledning

Gi informasjon om hjelpetilbudet til den utsatte

Hjelp den voldsutsatte med å finne informasjon om hjelpeapparatet! Gi brosjyre til krisesenteret, lapp med adressen til nettsiden www.dinutvei.no og viktige telefonnummer. Fremsnakk hjelpeapparatet!

Veiledningssamtale på krisesenteret

Inviter den voldsutsatte med deg til en veiledningssamtale hos krisesenteret, eller ring krisesenteret sammen. Krisesenteret kan hjelpe til med å vurdere sikkerhet, og gi råd og veiledning for veien videre.

Når den voldsutsatte ikke vil ha hjelp

Du vil kunne oppleve at den voldsutsatte ikke ønsker hjelp, du bør da:

- Lag en plan! Avtal nytt møte/telefonkontakt i løpet av få dager, hva kan du få lov å gjøre dersom du ikke hører fra vedkommende? Hvem kan kontaktes? Kriseplan for nye voldshendelser.
- Be den voldsutsatte lagre viktige nummer på telefonen sin
- Drøft med din leder, politi eller krisesenter om melde- og/eller avvergeplikten din er utløst

Avvergeplikt

Alle har en personlig plikt til å avverge en straffbar handling ved å blant annet varsle eller anmelde til politi.

AKUTTE SITUASJONER

Ved alvorlige trusler eller fysiske skader etter vold og overgrep:

> Ring politiet for å forhindre nye akutte overgrep! Fortell hva du har sett og hvorfor du er bekymret (avvergeplikten). Den voldsutsatte kan anmelde eller politiet kan velge å ta ut offentlig påtale.

> Ved mistanke om voldtekt kontakt **overgrepsmottaket ved legevakta i Tromsø** eller **overgrepsmottaket i Harstad**

> Tilby den voldsutsatte transport til **Krisesenteret i Midt-Troms** hvor vedkommende kan bo trygt. Krisesenteret har rutiner for vurdering av risiko og uthenting av eiendeler.

VIKTIGE TELEFONNUMMER

POLITI 02800	LEGEVAKT 116 117
KRISESENTERET I MIDT-TROMS krisesenteretmidt-troms.no	778 45 260
Overgrepsmottaket i Harstad	77 06 30 00
Overgrepsmottaket ved legevakten i Tromsø	77 62 80 00
Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse	468 09 050

Referanseliste

- Aanerød, V. (2015) *Kan dem takke seg selv?*
- Barne-, likestilling- og inkluderingsdepartementet (2013). *Barndommen kommer ikke i reprise*, strategiplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom 2014–2017.
- Barnekonvensjonen (1989).
- Helsedirektoratet (2017) Når skal du tie, og når skal du tale? Om taushetsplikten og viktige unntak. Hentet fra: <https://helsedirektoratet.no/Documents/TaushetsPlakaten.pdf>
- Isdal, P. (2000) *Meningen med volden*
- Jegvilvite.no – e-lærings verktøy om vold og overgrep for barn og unge
- Justis og beredskapsdepartementet (2014). *Et liv uten vold – nasjonal handlingsplan*
- Justis og beredskapsdepartementet (2012) *Regjeringens handlingsplan mot voldtekt, 2012-2014*
- Justis og beredskapsdepartementet (2017) «Retten til å bestemme over eget liv» handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, 2017-2020
- Lov om barneverntjenester (1992).
- Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (1967).
- Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (2011).
- Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen (2009).
- Lov om straff (2005).
- Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid – www.napha.no
- Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (2013). *Mellom frihet og beskyttelse?: Vold og seksuelle overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming, en kunnskapsoversikt.*
- Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (2017). *Om du tør å spørre, tør folk å svare. Hjelpemiddel og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn.*
- Nasjonalt senter for vold og traumatisk stress (2014). *Vold og voldtekt i Norge – en nasjonal forekomststudie*
- Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (2017). *Vold og overgrep mot eldre personer i Norge – en nasjonal forekomststudie*
- Nasjonal veiviser ved vold og overgrep – www.dinutvei.no
- NOU 2017:12. *Svikt og svik*. Gjennomgang av saker hvor barn har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt
- Ofstad, K. & Skar, R. (2015) *Barnevernloven med kommentarer*

